

Ярема Владислав Валерійович
аспірант кафедри
адміністративного, фінансового та банківського права
Міжрегіональної Академії управління персоналом

Yarema Vladyslav
Postgraduate Student of the Department of
Administrative, Financial and Banking Law
Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: 0000-0003-1401-0077

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-12-9534

ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ПОТРЕБ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

LEGAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF THE SOCIAL-VALUE NEEDS OF MILITARY OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Анотація. Вступ. Функціонування Збройних Сил України в сучасних умовах ставить на порядок денний питання про підвищення рівня мотивації військовослужбовців, які беруть участь у відсічі повномасштабній збройній агресії російської федерації. Більша частина військовослужбовців Збройних Сил України сформувалася в цивільному професійному середовищі, і не мала змоги достатньою мірою інтеріоризувати цінності, притаманні військовим колективам. Вказане обумовлює актуальність цієї статті, присвяченої з'ясуванню сутності правових принципів формування соціально-ціннісних потреб військовослужбовців Збройних Сил України.

Мета. Метою статті є визначення правових принципів формування соціально-ціннісних потреб військовослужбовців Збройних Сил України.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення виховання військовослужбовців; 2) наукові праці вітчизняних фахівців у сфері адміністративного та військового права.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: аналізу та синтезу (для виокремлення правової складової в системі формування ціннісної сфери військовослужбовців), структурний метод (для розмежування видів правових принципів), метод моделювання (при визначенні окремих понять та змісту правових принципів формування ціннісних потреб військовослужбовців), метод синтезу (формулювання висновків).

Результати. У науковій статті визначено роль принципів формування цінностей військовослужбовців як основних засад виникнення у них стійких особистісних конструктів, які характеризують їх відношення до світу, батьківщини, військового обов'язку, і визначають особливості їх мотиваційної сфери.

Обґрунтовано, що правові принципи формування соціально-ціннісних потреб військовослужбовців Збройних Сил України є складним багаторівневим утворенням, яке включає щонайменш дві групи: загальноправові та спеціальні. Запропоновано до спеціальних правових принципів віднести: принципи цілеспрямованості, колективізму, єдиноначальності, військового лідерства. Охарактеризовано їх поняття та зміст.

Зроблено висновок, що вказані принципи знаходять своє правове втілення шляхом закріплення в нормативно-правових актах, якими регулюється проходження військової служби, а також у вимогах корпоративної військової етики.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на правових методах формування соціально-ціннісних потреб військовослужбовців Збройних Сил України. Це дасть змогу дослідити правовий механізм здійснення виховних впливів.

Ключові слова: правові принципи, правове забезпечення, ціннісна сфера військовослужбовця, мотивація військово-службовця, виховання.

Summary. Introduction. The functioning of the Armed Forces of Ukraine in the current conditions puts on the agenda the issue of increasing the level of motivation of military personnel involved in repelling the full-scale armed aggression of the Russian Federation. Most of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine were formed in a civilian professional environment and were not able to sufficiently internalize the values inherent in military teams. This determines the relevance of this article, which is devoted to clarifying the essence of the legal principles of formation of social and value needs of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine.

Purpose. The purpose of the article is to define the legal principles of formation of social and value needs of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal support for the education of servicemen; 2) scientific works of domestic specialists in the field of administrative and military law.

In the course of the study, the following scientific methods were used: analysis and synthesis (to distinguish the legal component in the system of formation of the value sphere of servicemen), structural method (to distinguish the types of legal principles), modeling method (in defining certain concepts and content of legal principles for the formation of value needs of servicemen), and synthesis method (for formulating conclusions).

Results. The article defines the role of the principles of formation of servicemen's values as the main foundations for the emergence of their stable personal constructs which characterize their attitude to the world, homeland, military duty, and determine the specifics of their motivational sphere.

The author proves that the legal principles of formation of social and value needs of servicemen of the Armed Forces of Ukraine are a complex multi-level formation which includes at least two groups: general legal principles and special legal principles. The special legal principles include: the principles of purposefulness, collectivism, unity of command, and military leadership. Their concept and content are characterized.

It is concluded that these principles are legally embodied by being enshrined in the legal acts regulating military service, as well as in the requirements of corporate military ethics.

Discussion. In further scientific research, it is proposed to focus on the legal methods of forming the social and value needs of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine. This will make it possible to study the legal mechanism of educational influences.

Key words: legal principles, legal support, value sphere of a serviceman, motivation of a serviceman, education.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Функціонування Збройних Сил України в сучасних умовах ставить на порядок денний питання про підвищення рівня мотивації військовослужбовців, які беруть участь у відсічі повномасштабній збройній агресії російської федерації. Більша частина військовослужбовців Збройних Сил України сформувалася в цивільному професійному середовищі, і не мала змоги достатньою мірою інтеріоризувати цінності, притаманні військовим колективам. Разом з тим, враховуючи тривалий характер збройного конфлікту, питання про формування у військовозобов'язаних і військовослужбовців системи ціннісних потреб, які дозволили б їм ефективно виконувати поставлені перед Силами оборони завдання, постає нині з усією гостротою. Вказане обумовлює актуальність та новизну цієї статті, присвяченої з'ясуванню сутності правових принципів формування соціально-ціннісних потреб військовослужбовців Збройних Сил України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання правового забезпечення формування особистості військовослужбовців розглядав у своїх роботах С. Скуріхін, який висловив думку, що процес правової соціалізації військовослужбовців може і повинний проходити при особистій участі командної ланки, і в цьому зв'язку він стає специфічним засобом правового виховання в Збройних Силах України [1, с. 68]. В. Федоренко вважає,

що оцінка ефективності військово-правового виховання впливає із аксіологічної функції свідомості, яка обумовлена самою діяльністю людини. Постійна потреба суб'єкта оцінки у певному спектрі і рівні розвитку морально-правових і бойових якостей, що визначається вимогами сучасного бою, породжує не менш постійні протиріччя між метою, засобами її досягнення і отриманими результатами, що, в свою чергу, завжди ставить суб'єкта перед вибором або зміною цілі, засобів результатів. Тому оцінка ефективності військово-правового виховання — це специфічне відношення суб'єкта, що виражене у понятійній формі, до реальної ефективності військово-правового виховання, в результаті якого відбувається порівняння даної ефективності з еквівалентом на основі вибору його в якості критерію задоволення потреби у формуванні у військовослужбовців такого спектра і рівня розвитку морально-правових і бойових якостей, які дозволили б їм бездоганно виконувати свої обов'язки у військах [2]. В. Ягупов обстоює позицію, відповідно до якої цінність фахівця є його і фундаментальним, і складним, і комплексним психічним професійно важливим утворенням, яке складає підвалини його професійного буття та світогляду. Цінності українського суспільства конкретизуються в військових цінностях, які проявляються в ціннісних орієнтаціях — комплексному феномені чи певних «стандартах» професійної діяльності та професійного буття, що детермінують ставлення кожного військовослужбовця до себе як

до військового професіонала, до навколишнього світу, до інших і, найголовніше, — до військово-професійної діяльності. В основі такого підходу до професійних цінностей лежать практичні потреби військово-професійної спільноти, які суб'єктивно сприймаються та актуалізуються в поведінці та діяльності кожного окремого військовослужбовця як професійного суб'єкта [3, с. 37]. Разом з тим правові принципи формування ціннісних потреб військовослужбовців Збройних Сил України ще не були предметом наукового аналізу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення принципів формування соціально-ціннісних потреб військовослужбовців Збройних Сил України.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування будь-яких особистісних конструктів, у тому числі й принципів, є тривалим багатосуб'єктивним процесом, в якому беруть участь члени родини, референтна група (друзі, колеги), заклади освіти, професійні групи (у тому числі військові) тощо. Складна взаємодія виховних впливів, здійснених вказаними суб'єктами, відображується на формуванні соціально-ціннісних потреб військовослужбовців, які виконують декілька функцій, пов'язаних із значенням цінностей для успішності проходження військової служби. По-перше, це функція професійної військової ідентифікації, на розвиток якої спрямована велика кількість військових ритуалів та спеціальних ознак, включаючи носіння військової форми, порядок присвоєння військових звань, тощо. Однак військові ритуали та ознаки самі по собі не замінюють цінності особистості, за їх допомогою формується особлива поведінка військовослужбовців, яка, у свою чергу, позначається на ієрархії їх життєвих цінностей. По-друге, це функція військової консолідації, яку слід розуміти як високий рівень інтеграції військових колективів, згуртування навколо військових лідерів для досягнення спільної мети, якою у теперішній час є перемога над противником. По-третє, цінності виконують у військовому професійному середовищі функцію адаптації, тобто засвоєння вимог військової професії та підвищення ефективності діяльності військовослужбовця в різних ситуаціях, у тому числі і в бойовій обстановці. По-четверте, цінності виконують функцію мобілізації сил та ресурсів (фізичних, фізіологічних, інтелектуальних, вольових, емоційних) у ситуаціях, які відрізняються високим рівнем стресових факторів (під час ведення бойових дій, після поранень та отримання бойових травм, в полоні, тощо).

Правові аспекти ціннісної сфери особистості звичайно досліджуються в аспекті правової свідомості та правової культури, а також їх впливу на правову поведінку індивіда. Відображення цінностей у праві найбільш виразно простежується

у прихильників напряду природного права, в якому означений феномен людського розвитку розуміється значно ширше, ніж система правових приписів держави, включаючи правові ідеї, правові принципи та правові цінності. Однак між цінностями особистості і правовими цінностями існує низка відмінностей, зокрема те, що правові цінності можуть віддзеркалюватися на рівні особистості та ставати її власними особливостями завдяки процесу внутрішньої інтеріоризації. Право як суспільний феномен, з одного боку, виникає в свідомості соціальних груп та легітимізується завдяки спеціальному порядку затвердження законодавчих та підзаконних актів. З іншого боку, право існує як система уявлень індивідуумів о справедливості, підкріпленій відповідною системою правового забезпечення, і ці уявлення відображаються у ціннісній структурі особистості. Отже, саме особистість людини є джерелом правових ідей і правових норм (з урахуванням такого фактору, як спеціальний порядок прийняття останніх суб'єктами нормотворчості). Однак, у свою чергу, право відображується на рівні особистості людини, породжуючи складні зв'язки між її потребами та інтересами, розташованими у певній ієрархії. Саме тут наочно проявляється роль принципів формування цінностей військовослужбовців як основних засад виникнення у них стійких особистісних конструктів, які характеризують їх відношення до світу, батьківщини, військового обов'язку, і визначають особливості їх мотиваційної сфери.

Правові принципи формування соціально-ціннісних потреб військовослужбовців Збройних Сил України є складним багаторівневим утворенням, яке включає щонайменш дві групи: загальноправові та спеціальні. Загальноправові принципи уявляють собою спільні для різних галузей національного права основоположні засади формування особистості військовослужбовця: це принципи верховенства права, гуманізму, справедливості, рівності, взаємної відповідальності держави та особистості. Зміст цих принципів детально розкритий у багатьох наукових джерелах, отже, ми не вважаємо за доцільне зупинятися на їх описі. Спеціальні принципи включають низку специфічних для процесу формування особистості військовослужбовця керівних положень, які застосовуються під час допризовної підготовки, у процесі військової освіти та безпосередньо у військових підрозділах, в процесі повсякденної та бойової діяльності. Виокремлення вказаних принципів базується на значенні патріотизму для формування особистості громадянина сучасної демократичної держави [4, с. 34], особливих вимогах до національно-патріотичного виховання фахівців мілітарних професій [5, с. 174–175], управлінській моделі національно-патріотичного виховання [6, с. 50; 7, с. 138]. Спеціальні правові принципи формування соціально-ціннісних потреб

військовослужбовців Збройних Сил України є елементом правового статусу військовослужбовця як громадянина України [8; 9, с. 103], а також відображають інтенції інтеграційного формування національної свідомості [10, с. 39–41].

Принцип цілеспрямованості уявляє собою комплекс засобів виховної роботи, які сприяють виробленню у особистості професійно важливих якостей, необхідних для успішного проходження військової служби. Розвиток цінностей військовослужбовців у правовому аспекті доцільно розглядати як процес визначення та затвердження відповідно до компетенції суб'єктів нормотворчості основних цілей формування особистості осіб, які проходять військову службу [11, с. 38]. Такі цілі мають охоплювати сферу патріотичних цінностей як готовності присвятити своє життя служінню батьківщині та готовності покласти всі сили для захисту її суверенітету та територіальної цілісності. Необхідність розвитку означених цінностей знайшла своє закріплення у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу», ч. 1 ст. 8 якого визначає, що підготовка громадян України до військової служби включає національно-патріотичне виховання [12].

Принцип колективізму як пріоритету групового вирішення існуючих проблем займає провідне місце серед досліджуваних нами принципів. Сфера військово-колективних цінностей передбачає формування довіри і взаємної виручки у військових колективах. Оскільки військові професії мають таку особливість, як командне здійснення більшості видів діяльності, від належного рівня комунікації, заснованій на взаємоповазі та взаємодопомозі, залежить як успішність виконання бойових завдань, так і збереження життя та здоров'я військовослужбовців. Як справедливо зазначають Я. Мацегора, І. Приходько й О. Колесніченко, бути членом команди — бути здатним покладатися на побратима, довіряти товаришу по зброї; бути таким, на якого можуть покластися побратими (компетентним, чесним, вірним, дисциплінованим, передбачуваним для товариша); поважати побратимів і командира, чітко виконувати накази, тому що вони є основою керованості підрозділу, основою зосередження сил усього підрозділу на виконанні завдання та коригування сил різних підрозділів; використовувати гумор для підтримки і стимуляції розвитку побратимів, а не для їх приниження; не допускати дискримінації товаришів по зброї за національністю, расою, статтю тощо; бути прикладом і помічником для новобранців [13, с. 130].

Принцип єдиноначальності уявляє собою надання командирам/начальникам широких дискреційних повноважень у поєднанні з їх персональною відповідальністю за прийняті військово-управлінські рішення. Правовим джерелом військово-колективних цінностей виступають статuti Збройних Сил Укра-

їни, в яких визначаються особливості відносин між військовослужбовцями, вирішення конфліктних ситуацій, які виникають в процесі військової служби заходи заохочення за зразкову поведінку і покарання за порушення правових приписів. Разом з тим, безумовно, зміст цих правових документів певною мірою слід визнати застарілим, нова військово-політична реальність, в якій нині знаходяться Збройні Сили України та інші військові формування, потребує принципово нових правових актів, в яких було б відображено притаманні сучасному етапу розвитку сил оборони та української держави цілі та цінності.

Принцип військового лідерства — це свідоме вироблення у військовослужбовців якостей та властивостей, які обумовлюють їх здатність та можливість спонукати інших слідувати за ними. Сфера військово-лідерських цінностей охоплює процеси формування нового покоління командирів/начальників, які здійснювали б процеси військового управління відповідно до сучасних уявлень та принципів військової науки, з урахуванням необхідності збереження життя і здоров'я військовослужбовців під час виконання бойових завдань. Головними умовами успішного здійснення військового лідерства є формування професійних навиків, особистої гідності, колективної взаємоповаги, дотримання засад воїнської культури, створення позитивної морально-психологічної атмосфери у військовому середовищі, показ прикладів солідарної підтримки і побратимства, стійкої мотивації щодо досягнення поставленої мети, проявлення відкритості та щирості у взаємовідносинах на основі налагодження внутрішніх комунікацій [14]. Сюди з слід віднести приклад військового лідера щодо інтолерантності до корупції, оскільки поведінка командирів/начальників, пов'язана з відношенням до корупційних ризиків, унаслідкується особовим складом військових частин [15]. Додамо, що цінності військового лідерства охоплюють також широкий блок якостей, пов'язаних із усвідомленням необхідності виконання норм міжнародного гуманітарного права, вимог законодавства України.

Вказані принципи знаходять своє правове втілення шляхом закріплення в нормативно-правових актах, якими регулюється проходження військової служби, а також у вимогах корпоративної військової етики, яка має неписаний характер, але значною мірою впливає на поведінку військовослужбовців.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Роль права у формуванні поведінки військовослужбовців полягає у визначенні на рівні законодавчих та підзаконних правових актів основних засад виховної діяльності, спрямованої та вироблення у особистості якостей та властивостей, необхідних для успішного проходження військової служби. Вказане потребує перегляду низки актів військового

законодавства, в яких формування цінностей військовослужбовців розглядається як застарілий за своєю сутністю суб'єкт-об'єктний процес, в якому виключно суб'єкт виховання визначає зміст та спрямованість ціннісно-мотиваційної сфери об'єкта виховання. Відповідальність за результат несуть обидві сторони такого процесу, і це має знайти

своє закріплення у правових актах, якими визначено особливості формування особистості військовослужбовця.

Напрями подальших наукових досліджень мають охоплювати питання правових методів формування соціально-ціннісних потреб військовослужбовців Збройних Сил України.

Література

1. Скуріхін С. М. Правове виховання військовослужбовців: поняття і система. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 22. С. 63–69.
2. Федоренко В. В. Методологічні основи оцінки ефективності військово-правового виховання військовослужбовців у контексті соціально-філософського аналізу. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2015. № 63. С. 57–69.
3. Ягупов В. В. Ціннісно-мотиваційні підвалини фізичного виховання військовослужбовців. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України: тези VI Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 25 листопада 2022 р.). Київ, 2022. С. 31–38.
4. Варивода Н. А. Виховання моральних цінностей громадянина-патріота у педагогічній літературі та нормативно-правових документа. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2017. Вип. 267. С. 33–39.
5. Загуменна Ю. Національно-патріотичне виховання поліцейських як невід'ємна складова забезпечення внутрішньої безпеки України. *SupremaŃa Dreptului*. 2017. № 3. С. 173–177.
6. Коваль З. Нормативно-правові механізми формування управлінської моделі національно-патріотичного виховання населення України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 47–51.
7. Крамаренко Л. Д. Національно-патріотичне виховання в умовах суспільних змін: правовий аспект. *Духовно-історичні засади розвитку української нації: матеріали п'ятої наук.-практ. конф. з міжнар. участю* (м. Хмельницький, 15–16 листоп. 2017 р.). Хмельницький, 2018. С. 133–139.
8. Нагорна В. Національно-патріотичне виховання як складова правового статусу громадянина України (теоретико-правові аспекти). *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_1_7 (дата звернення 29.12.2023).
9. Сьомін С. В. Проблеми патріотичного виховання в Україні: теоретико-методологічний та правовий аспект. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 2. С. 96–105.
10. Цимбалюк М. М. Філософсько-правові інтенції інтеграційного формування національної свідомості. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2015. № 1. С. 34–42.
11. Шопіна І., Воловик В. Поняття, ознаки та структура правової культури військовослужбовців. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2020. № 2. С. 47–49.
12. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення 29.12.2023).
13. Мацегора Я. В., Приходько І. І., Колесніченко О. С. Особливості цінностей військовослужбовців Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2022. № 2 (81). С. 127–137.
14. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Сил України: Затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України 1 грудня 2020 року. URL: https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna_rozvytku_viyskovoho_liderstva_v_Zbroynykh_sylakh_Ukrainy_compressed.pdf (дата звернення 29.12.2023).
15. Shopina I., Khrystynchenko N., Koropatnik I., Khomiakov D., Zaitsev M. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol 11, No 3. P. 112–120. doi: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>.

References

1. Skurihin, S.M. (2004). Pravove vykhovannia viiskovosluzhbovtziv: poniattia i systema [Legal education of military personnel: concept and system]. *Aktualni problemy derzhavy i prava — Actual problems of the state and law*, 22, 63–69 [in Ukrainian].

2. Fedorenko, V. V. (2015). Metodolohichni osnovy otsinky efektyvnosti viiskovo-pravovoho vykhovannia viiskovosluzhbovtziv u konteksti sotsialno-filosofskoho analizu [Methodological bases for evaluating the effectiveness of military legal education of servicemen in the context of socio-philosophical analysis]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii — Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 63, 57–69 [in Ukrainian].
3. Yagupov, V. V. (2022). Tsinnisno-motyvatsiini pidvalyny fizychnoho vykhovannia viiskovosluzhbovtziv [Value-motivational foundations of physical education of military personnel]. *Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku fizychnoi pidhotovky ta sportu Zbroinykh Syl Ukrainy, pravookhoronnykh orhaniv, riatuvalnykh ta inshykh spetsialnykh sluzhb na shliakhu yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy: tezy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii — Modern trends and prospects for the development of physical training and sports of the Armed Forces of Ukraine, law enforcement agencies, rescue and other special services on the path of Euro-Atlantic integration of Ukraine*. (pp. 31–38). Kyiv [in Ukrainian].
4. Varyvoda, N. A. (2017). Vykhovannia moralnykh tsinnosti hromadianyna-patriota u pedahohichnii literaturi ta normatyvno-pravovykh dokumenta [Education of moral values of a patriot citizen in pedagogical literature and normative legal documents]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Pedahohika, psykholohiia, filosofiia — Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series: Pedagogy, psychology, philosophy*, 267, 33–39 [in Ukrainian].
5. Zagumenna, Yu. (2017). Natsionalno-patriotychno vykhovannia politseiskykh yak nevidiemna skladova zabezpechennia vnutrishnoi bezpeky Ukrainy [National-patriotic education of police officers as an integral component of ensuring internal security of Ukraine]. *Supremaĭa Dreptului*, 3, 173–177 [in Ukrainian].
6. Koval, Z. (2016). Normatyvno-pravovi mekhanizmy formuvannia upravlinskoj modeli natsionalno-patriotychnoho vykhovannia naselennia Ukrainy [Normative and legal mechanisms of the formation of a management model of national and patriotic education of the population of Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia — Actual problems of public administration*, 3, 47–51 [in Ukrainian].
7. Kramarenko, L. D. (2017). Natsionalno-patriotychno vykhovannia v umovakh suspilnykh zmin: pravovyi aspekt [National-patriotic education in conditions of social changes: legal aspect]. *Dukhovno-istorychni zasady rozvytku ukraïnskoi natsii: materialy piatoi nauk.-prakt. konf. z mizhnar. Uchastiu — Spiritual and historical foundations of the development of the Ukrainian nation: materials of the fifth scientific and practical conference with international participation*. (pp. 133–139). Khmelnytskyi [in Ukrainian].
8. Nagorna, V. (2018). Natsionalno-patriotychno vykhovannia yak skladova pravovoho statusu hromadianyna Ukrainy (teoretyko-pravovi aspekty) [National-patriotic education as a component of the legal status of a citizen of Ukraine (theoretical and legal aspects)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Yurydychni nauky — Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Legal Sciences*, 1 [in Ukrainian].
9. Syomin, S. V. (2016) Problemy patriotychnoho vykhovannia v Ukraini: teoretyko-metodolohichni ta pravovyi aspekt [Problems of patriotic education in Ukraine: theoretical, methodological and legal aspects]. *Stratehichni priority — Strategic priorities*, 2, 96–105 [in Ukrainian].
10. Tsymbalyuk, M. M. (2015). Filozofsko-pravovi intentsii intehratsiinoho formuvannia natsionalnoi svidomosti [Philosophical and legal intentions of the integration formation of national consciousness]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho". Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia — Bulletin of the National University "National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise". Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 1, 34–42 [in Ukrainian].
11. Shopina, I., & Volovik, V. Poniattia, oznaky ta struktura pravovoi kultury viiskovosluzhbovtziv [Concepts, signs and structure of legal culture of military personnel]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky — Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Military special sciences*, 2, 47–49 [in Ukrainian].
12. Pro viiskovyi обов'язок і виїскову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII [On military duty and military service (1992): Law of Ukraine dated March 25, 1992 No. 2232-XII]. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — The Official Bulletin of the Verkhovna Rada*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].
13. Matsegora, Y. V., Prykhodko, I. I., & Kolesnichenko, O. S. (2022). Osoblyvosti tsinnosti viiskovosluzhbovtziv Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Features of the values of servicemen of the National Guard of Ukraine]. *Chest i zakon — Honor and law*, 2 (81), 127–137 [in Ukrainian].
14. Doktryna rozvytku viiskovoho liderstva u Zbroinykh Syl Ukrainy: Zatverdzhena nachalnykom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy 1 hrudnia 2020 roku [Doctrine of military leadership development in the Armed Forces of Ukraine: Approved by the Chief of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine]. (2020). [in Ukrainian].
15. Shopina, I., Khrystynchenko, N., Koropatnik, I., Khomiakov, D., & Zaitsev, M. (2022). Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11 (3), 112–120. doi: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>.